

SZEMLE

LÁNYINÉ DR. ENGELMAYER ÁGNES

Könczei György és Hernádi Ilona (szerk.): *Az esélyegyenlőségtől a Taigetoszig? Fogytékosságtudományi eredmények a „másik oldal” megértéséhez*

Budapest, L'Harmattan, 2016

2002-ben szintén egy könyv ismertetésére kértek fel, amelynek a címe a jelen könyv címének tükörképe volt: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*, Kálmán Zsófia és Könczei György tollából. Ma, kerekén 15 év múlva a fordított cím egyértelműen utal az akkori könyvre és mondanivalójára, de mit is jelenthet ez a megfordítás? Talán azt, hogy bár köztudottan igen sok területen jelentek meg az esélyegyenlőséget szolgáló hivatott törvények, rendeletek, mégis, ha rejtettebben is mint azelőtt, de ma is élnek a kirekesztés különböző formái a szakmai diskurzusoktól kezdve a közgondolkodáson át a megvalósulás gyakorlatáig.

Ha jól gondolom ezt, akkor ez megfelel a szerzők azon kiindulópontjának, amelynek értelmében tudományterületüket a kritikai fogyatékoságtudomány olyan megismerési és cselekvési rendszerének tekintik, amely folyamatos önreflexióval és tételeinek folyamatos újraírásával él a tudományterület fejlesztése érdekében. Ezen feltételezésem ellenőrzéseképpen kezdtem olvasni a könyvet, és sok területen láttam igazolva, bizonyítva a kirekesztés különböző, ma is létező megnyilvánulásait.

De haladjunk sorjában. A 214 oldalas könyv a L'Harmattan kiadó gondozásában jelent meg, igényes kivitelezésben, szinte hibátlan formai szerkesztéssel. Az idézett források a minden fejezet végén megtalálható irodalomjegyzékben szerepelnek.

Szerzői és a szerkesztők 5 éve együtt dolgoznak a Fogyatékoságtudományi Doktori Műhelyben. A 15 éve megjelent könyvvel Könczei György személye jelenti a folytonosságot, kiegészülve Hernádi Ilona szerkesztővel és sok tehetséges fiatal pre- és posztdoktori kutatóval. A könyv 9 nagyobb fejezetén érződik a közös gondolkodás és ennek eredménye az egységes társadalomtudományi, filozófiai, történeti háttér ismeretében, ennek reflektálásában, a közös nyelvhasználatban. Minden fejezetet több szerző írt, ebben is érvényesül az együttgondolkodás. Ez alól csak a munkajog és szociális ellátások jogi szabályozásával foglalkozó fejezetek a kivételek, melyeket csak egy-egy szerző jegyez.

A 12 szerző végzettsége, kutatási területe megfelel a fogyatékoságtudomány azon elvárásának, hogy multidiszciplináris tudományként határozza meg magát. A szerzők között van szociológus, közgazdász, jogász, gyógypedagógus, angol nyelv és irodalom, valamint történelem szakos tanár, informatikus. A több szakmát érintő keret elsősorban társadalomtudományi és nem biológiai. Kitekint a társadalmi, kulturális meggyőződésekre, értékítéletekre, döntésekre és válaszokra a fogyatékos-sággal élő emberekkel kapcsolatban. Különösen fontosnak tartja az érintett személyek „saját hangjának” figyelembevételét, amely a jelen kutatás során is érvényesült. A mindennapi személyes kapcsolatokban, a beszélgetések során, a számukra akár könnyített nyelv elvére épülő kérdőíveken keresztül kívánták ezt biztosítani. Így vált kutatásuk valóban participatív kutatássá. Ez igazán újnak tekinthető a magyar szakirodalomban, bár a gyakorlati terep megnyilvánulásai között a „semmit rólunk nélkü-lünk” elv több társadalmi szervezet munkájában már évek óta elvárás.

A kutatócsoport egy OTKA kutatás keretében állt össze. Nagyon fontosnak tartom azt, hogy egy kutatás megkezdése előtt a fogalmi kereteket, a követett elméleti utakat, a tisztázandó kérdéseket, a feltételezéseket pontosan megfogalmazzák és ezeket minden rész kutatásban egyformán alkalmazzák. Ez érvényes a megválasztott módszerekre is. Állítható, hogy ez az elméleti előkészítés az egész könyv nagy értéke.

Maga a kutatás, amely több különálló kutatási egységből áll, felfogható úgy is mint az életívét reprezentáló folyamat leírása, kritikus elemzése. Ez mindig az adott téma történeti előzményeinek elemzésével indul, kerülve a merev kronologikus kategóriákat. A fogyatékoságtörténet – hangsúlyozzák a szerzők – a fogyatékos-sággal élő emberek mindennapi életének története, követve azt a megállapítást, hogy „csak az tekinthető embernek, akinek története van”. Ez által válik a történeti szál „arcköz-pontúvá”, „sorsközpontúvá”. Hernádi Ilona, Könczei György, Sándor Anikó és Kunt Zsuzsa foglalják össze, hogy hogyan gondolkodik a kutatócsoport. Fontosnak tartom, hogy nem lépnek fel a mindentudás igényével, hanem hangsúlyozzák, hogy jelen tudásuk relatív és szituációba ágyazott.

Új fogalomként jelenik meg a „fogyatékos-ságelutasítás” kifejezés – így egybeírva –, ami az angol „*disablism*” terminus értelemszerű megfelelője és a kizárás, a kirekesztés, a hátrányos megkülönböztetés, a lenézés és a negligálás aktusaira vonatkozik. Az új fogalom használatának bevezetését indokolva, Könczei György, Hoffmann Rita és Flamich Mária kifejtik a fogyatékoságtörténeti szempont helyét a kutatásban. Az irodalmi és művészeti területről beemelt példák elemzése igen meggyőzően il-lusztrálja az elméleti kiindulópontot.

Az a feldolgozási mód, hogy a történeti kontextus bemutatását követően az em-beri életút állomásait követi a kötet, számomra különösen szimpatikus, hisz magam

is ezt igyekeztem érvényesíteni a most, 2. bővített kiadásban megjelent *Intellektuális képességzavar és pszichés fejlődés* című könyvemben.

Az életút témája a nőiség, az anyaság, a gyermekvállalás kérdéskörével kezdődik, Hernádi Ilona és Kunt Zsuzsanna feldolgozásában. A *társadalmi nem* fogalmának magyarázata és a feminizmus szempontjából összefoglalt bemutatása, a feminizmus és a fogyatékoságtudomány kapcsolata jelennek meg ebben a fejezetben. Különösen fontosak és meggondolkodtatóak a „tervezhető normalitás”-ról, a géndiagnosztikáról és a prenatális technológiákról írottak.

Az életút következő állomásaként a fogyatékos gyermek elutasításának, örökbeadásának és örökbefogadásának témái kerülnek bemutatásra, Sándor Anikó és Horváth Péter tollából. Milyen körülmények vezetnek az örökbeadáshoz és mi jellemzi azokat a családokat, akik tudatosan vállalkoznak sérült, fogyatékos gyermek örökbefogadására? Fontos megállapításuk, hogy az örökbefogadás sikerességét nem a szülők demográfiai jellemzői határozzák meg, és nem játszik benne szerepet a gyermek támogatási szükségletének mértéke, hanem elsősorban a fogyatékoságot mutató gyermekekkel való megelőző személyes kapcsolatok az igazán motiválók.

Katona Vanda, Heiszer Katalin és Szücs Marianna a következő fejezetben az intellektuális fogyatékosággal élő emberek szülővé válását segítő és hátráltató körülményekről írnak. Ez a fejezet nem csak a szexualitás szemszögéből foglalkozik a kérdéssel, hanem kitekint a férfi és női szerepelvárásokra, az önrendelkezés tanulására, az attitűdökre és szakmapolitikai kérdésekre is. Szakirodalmak feldolgozása, meglévő interjúk másodelemzése segíti a kutatás további kivitelezését.

Jakab Nóra a munkajog és a foglalkoztatás kérdéseit elemzi, Hoffmann István pedig a jogi szabályozást és az elérhető szociális ellátásokat mutatja be a fogyatékoságtudományi szakirodalom szempontjából megvilágítva.

Majd Hernádi Ilona és Könczei György a fogyatékoság és az állampolgári lét kérdéseivel kapcsolatos témákat járják körbe, az alávetettség társadalmi eredetétől az elnyomás arcaig számos kérdést feldolgoznak. Fontos a fogyatékos emberek narratíváinak értelmezése nem csak egyéni szempontból, hanem abban a megvilágításban is, hogy a többieknek, a nem fogyatékos embereknek nyújtott új tudás segít a befogadás feltételeinek megteremtésében. Ezáltal az emberiség kiterjesztést nyer, és az állampolgári lét újragondolása is lehetővé válik. 10 szerző összegzi a vizsgálat tanulságait.

Az utóbbi fejezetek már a felnőttkorra vonatkoznak. Feltűnő, hogy az életúton az iskoláskor, az iskoláztatás kérdése fel sem merül, pedig itt is tetten lehet érní a jogsztás és kirekesztés megmaradt nyomait.

Ennek a kérdésnek az általam feltételezett magyarázatára még kitérek, azonban most szeretném hangsúlyozni, hogy egy igényes, új megközelítésmódokat érvényesítő, több területen kevésbé kutatott témákat érintő könyvet tartok a kezemben, amelyből magam is sokat tanultam. Mindenkinek, szakembereknek, a civil szféra képviselőinek, az érintetteknek, a fogyatékoságtudományi mozgalmak és a szülők képviselőinek javaslom megismerését, alapos tanulmányozását, felhasználását az ügyjavítását szolgáló küzdelmeikben, tudományos törekvéseikben.

A könyv szerkesztőinek, íróinak pedig gratulálok színvonalas munkájukhoz, a fiataloknak további munkájukhoz sikereket kívánok! A megindult kutatás folytatását pedig érdeklődéssel várjuk!

Itt be is fejezhetném a hivatalos könyvismertetést, de engedjenek meg mégis néhány kritikai észrevételt. Visszatérek az életúton az iskoláskor hiányára ebben a könyvben. Ez a probléma azért is érdekes, mert felveti a gyógypedagógia és a fogyatékoságtudomány közötti hallgatólagos vagy tudományrendszertani alapon nyugvó megegyezés kérdését is. Azt gondolhattuk valaha, hogy a gyógypedagógia főleg az iskoláskorral foglalkozik, a fogyatékoságtudomány meg inkább a felnőttkorral. Azonban ez az elkülönítés ma már nem állja meg a helyét. Ezt most nem bizonyítom, de ha kell, meg tudom tenni. Más ismérvek alapján kell a két szakma kompetenciáit meghatározni!

Viszont azt gondolom, hogy egymás megbecsülését jelenti és a kritikai szemléletet is erősíti, ha az azonos populációval foglalkozó különböző szakmák egymás területére kitekintenek, tudomásul veszik a másik szakma létezését és kompetenciáit. Magam mint a gyógypedagógia és a gyógypedagógiai pszichológia képviselője mindig nyitott voltam a fogyatékosággal élő emberek problémáival foglalkozó más tudományok felé is. Talán ez elvárható volna a fogyatékoságtudománytól is. Mintha a gyógypedagógia mint tudomány és gyakorlat nem is létezne ennek a könyvnek az olvasása alapján. Az igen gazdag, korszerű szakirodalmi források között szinte egyetlen sincs, ahol a gyógypedagógia múlt vagy mai jeles képviselőit említenek, idéznék. Fel lehetne hosszasan sorolni szerzőket, témákat, amelyek esetében ezt szembetűnő hiányosságként lehet konstatálni. Nem akarok azonban ünneprontó lenni, de egy témában mégis meg kell fogalmaznom ezt a hiányérzetet. A fogyatékos emberi lét ontológiai kérdéseiről, az embermivolt lényegéről ma Magyarországon nem lehet anélkül beszélni, írni, hogy Zászkaliczky Péter munkáját, komoly filozófiai tudásra épülő elemzését erről a témáról *A gyógypedagógiai antropológia a gyógypedagógia diszciplína rendszerében* címmel, ne említenek.

Viccesre fogva a dolgot, azt is mondhatnám, hogy így jár az a szerző, ill. szerkesztő, ilyen kritikát kap, aki gyógypedagógust kér fel egy fogyatékoságtudományi munka ismertetésére. Azonban egy ilyen értékes könyv kapcsán igazán illetlen dolog viccelődni. Komolyra fordítva tehát a szót az én felkérésemet úgy is lehet értelmezni, hogy ebben a gyógypedagógia megbecsülése jut kifejezésre. Én így fogtam fel ezt a megtisztelő megbízatást és megköszönöm, hogy megkaptam dedikálva a könyvet, amelyet nagy érdeklődéssel olvastam, értékeit felismertem, tanultam belőle. Javaslatom pedig az lenne, hogy a fogyatékoságtudomány és a gyógypedagógia évekkel ezelőtt megindult, majd félbeszakadt párbeszédét tovább kellene folytatni. Önöknek pedig köszönöm, hogy meghallgatták gondolataimat.

„VALLOM, HOGY A MŰVÉSZETNEK ERKÖLCSI, MORÁLIS FELELŐSSÉGGEL KELL BÍRNI, CSAK ÍGY LEHET BESZÉDES, ÍGY JUTHAT EL LÉLEKTŐL LÉLEKIG.”

„KERESEM A VÁLASZT ARRÁ A KÉRDÉSRE, HOGY EGYÁLTALÁN MIT JELENT, MIT TAKAR MA A KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZET?”